

Veerandsada

Juubelijutte on mõnes mõttes lihtne kirjutada. See on nagu mingisugune progressioon, mille puhul eelnevale liitub midagi järgnevat, aga samas jääb midagi muutumatuks. Kursilaste puhul on millenniumivahetusest muutumatuks jäänud nende arv. Antud ajahetkel on neid jätkuvalt üheksa: Peeter Allik, Albert Gulk, Ilmar Kruusamäe, Priit Pangsepp, Marko Mäetamm, Reiu Tüür, Külli Suitso, Imat Suumann ja Priit Pajos. Viimasel ajal on nad juba nii monoliitsed, et külalisesinejaid enam ei kasuta.

Mõne sõnaga algusest. Oli aasta 1988. Perestroika-kamuflooris, vabadusihaluses kunsti-Tartu oli läinud eostumisvalmiduselt märkamatult üle rasedusjärgsesse sünnitusstaadiumisse. Sel suvel taastati kunstiühing Pallas, mille egiidi all hakkas tegutsema ka Konrad Mäe ateljee. Septembris alustasid oma õpinguid ERKI Tartu osakonna tudengid (esmalend 1993. aastal). Nüüd nimetatakse neid Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna õppureiks. Sama aasta varakevadises Tartus organiseerus aga küllap vist senise Eesti üks kauamängivamaid kunstikooslusi – Kursi koolkond. Kõigist eelnimetatuist kõige varem, mis tegelikult pole üldse tähtis, sest rivaliteet ja esikohahalus kursilastele eriti iseloomulik pole.

Kui nüüd heita korraks pilk tagasivaatepeeglisse, siis Kursi koolkonna organiseerumine Tartus tundub päris paratamatuks. Linnas, mis oli viljastand kahtlaselt undergroundliku kunstirühmituse Visarid ning milles funktsioneeris vahelduva eduga legaalselt registreeritud, ent tihtipeale nii põrandaaluse paiknemise kui ka kontrakultuuri kuulutajana kurikuulus ülikooli kunstikabinet (Kaljo Põllu ja Andrus Kasemaa), oli kasvupind teatud äraspidisuseks juba kobestatud.

Koolkonna nimetus johtub väikesest Tartu-Tallinna maantee läheduses asuvast külakesest, millega asutajaliikmetel vaat et veresugulaslikke, tugevus-nõrkuslikke sidemeid. Samas sisaldab see kohaline tähendus endas paljuski kohatuse tähenduslikkust. Koolkond seadis oma eesmärgiks uudsuse – uus suund, uus kurss. Kursi algseile külamüstikuist kunstihulludele ei läinud korda kunstiilma intriigid. Neid ei huvitanud uinuvast mõistusest sünnitatud Tartu-Tallinna koletuslik vastandus. Algselt lähtusid nad külakesest Kesk-Eestis (40 kilomeetrit Tartust) ning koondusid tegutsema Tartus. Tegelikult hõlmasid nad peagi kogu Eesti. Võiks öelda, katsid kogu Eesti ning oleks vaid Eesti. Neid on tõesti Mulgimaalt, Tallinnast, Tartust, ent elu on neid nüüdseks paisanud laiali laia ilma. Momendil tegutseb Külli Suitso Taanis, Reiu Tüür Leedus ja Priit Pajos Soomes. Kursi koolkonna lähiajalugu kannabki nii elukoha- kui ka näituseareaali laienemise mõttes globaalsuse pitsereid. Ent mis neid endiselt ühendab, on nende endi arvates ärapöördumine kultuuripoliitikast ning jäägitu pühendumine loomingule. Läbitud veerandsajand näikse seda kinnitavat. Veidi unelmaliselt, kuid siiski. Me kõik teame, et tulest kõrvetamata ei pääse tõsistest kunstitegijatest küll keegi. Tõsisteks tegijateks on nad aga ennast nende 25 aastaga tsementeerinud küll.

Koolkond on arenenud küllaltki ühtlases joones. Ei ole olnud eriti vapustavaid tõuse ega mõõnu. Meeldib, et koolkond ei kasuta, erinevalt paljudest teistest end kiviheitemasinana kõikide sõjas kõikide vastu. Ma pole täheldand ka Kursi koolkonnas liikmete händikäpliku üleshaipimist. Ükski koolkonna liige pole teiste, vaid iseenda konkurent. Kursi koolkond pole erakond. Igal liikmel on teda parteistumise eest kaitsev isiklik väärtus ja loomevabadus. Tal on vabadus asukohamaa valikus, võimalus osaleda koolkonna ühisüritustel, kuid isikliku loomingulise kulgemise määrab ta ise. Ühisüritustest võtab ta osa, ent kunstnikuna on iga üksiku liikme teevalik tema isiklik otsus. Selle veerandsaja jooksul hakkab juba välja kujunema koosluse iga liikme isiklik kunstibiograafia. Me saame rääkida kunstnike erinevatest loomeetappidest. Kursi üheksapäisel koletisel on iga pea oma õlgadel ja kuna nad ei kavatse veel laiali minna, jääks koolkonna mõtestatud ajaloo kirjutamine paratamatult poolele teele. Heidame vaid põgusa pilgu koolkonna kujunemisele.

Koolkond formeerus tihedalt suhtlevast sõpruskonnast. Neljast asutajaliikmest Priit Pangsepp tundis Peeter Allikut ja Albert Gulki Tartu Kunstikooli päevilt. Ilmar Kruusamäe ja Priit Pangsepp olid üksteist vilksamisi silmanud palju varem kui märtsis 1988, aga just sel kuul jõudis miski nende poiste kultuurikogemuses kriitilise massini ning algav ahelreaktsioon sünnitas Kursi koolkonna. Mul on alati olnud tahtmine võrrelda Kursi koolkonna formeerumist ansambli The Rolling Stones kokkutulemisega, Mick Jaggeri ja Keith Richardsi kohtumisega Londoni äärelinna perroonil. Kursi koolkonna asutajaliikmed olid kõik suhtlemisaltid ka kunstiväliselt. Neid huvitas nii elus kui ka poliitikas toimuv, neil oli üle keskmise arenenud huumorimeel ning algselt võimenduski nende väljenduslaadis ühine absurdlikuks groteskiks kalduv reaalsustaju. Neil oli ka tähelepanuväärne verbaalne võimekus, mis lõi aluse jõulisteks etteasteteks nii kirjasõnas, kirjastustegevuses kui ka audiovisuaalis. Meedia võimalusi püüti maksimaalselt ära kasutada, ehkki mingeid nüüdseks laialt levinud reklaamikampaaniaid nad ei korraldand. Hilisemad tulijad liitusid sõprus-tutvussuhete pinnal. Ilmar Kruusamäe tundis hästi Reiu Tüüri ja Peeter Allik Marko Mäetamme ning kokkusobivad loojanatuurid liitusidki koolkonnaga. Imat Suumann, Külli Suitso ning Priit Pajos liitusid samuti kambajõmluse printsiipi järgides. Kursilaste kahekümnenda juubeli puhul kirjutasin ma, et koolkonna võimalik koosluse arv olevat „nelja ja lõpmatuse vahel“. Nüüdselt pean ma ütleva, et liisk on langenud. Üheksa näikse jäävat lõplikuks suuruseks, ehkki ever say never. Ühte võiks veel öelda – koolkond ei koolita, ent kakskümmend viis aastat on hakanud juba koolutama. Millises suunas, seda näitab tulevik.

Erilist majanduslikku edu koolkonda kuulumine endaga kaasa ei too. Kursilaste majandusharidusega käilakuju Ilmar Kruusamäe väidab, et majandusanalüüs on võrdne kunstianalüüsiga. Seda arvesse võttes võib kindel olla, et koolkonda kuuludes staarielu maitsta ei saa, nagu ei saa ka džiiipi perse alla ega maja üles raiuda. Kursi koolkond pole võtnud suunaks müügiedu, ehkki iga liige võib teha oma taiestega, mida tahab, sest elu tahab elada ja pere pidada.

Veerandsada annab põhjust momentülesvõteteks üksikutest kursilastest.

Peeter Allik – viimasel kümnendil üha süveneva sotsiaalse sisuga. Sekkub Eesti asjadesse globaalsel tasandil. Kursilaseks olemise kestel on ta muutunud nii

tehniliselt kui ka sissesõidunurga sihiseadmises. Tema teostes maailm sõidab meile sisse. Allik toob oma töödes globaalse küla meie keskele. Tema maalides väljendub vaimne paine füüsilise vägivalda anatoomilise väljundi kaudu. Mõneti on ta Bruegheli ja Boschi õpilane. Kunagi ilmus meil ajakirja Newsweek Eesti variant Luup. Alliku loomingus leidub mingit äraspidist luuplust. Graafikas tegeleb ta tagasivaatepeeglistatud tegelikkusega, maalid on ta ajastukesksem, ent igas tehnikas tunnetab ta väga täpselt vormi ja sisu ühtlust. Mida ta väljendab maalid, ei saa ta väljendada graafikas, ja vastupidi. Allik kuulub sellesse pühasse kolmainsusesse, kuhu kuuluvad veel Tüür ja Pajos – nende poliitilis-groteskne nihetatud reaalsuse terav tunnetus on viidud lausa absurdliku lõikavuseni.

Albert Gulk – kasutab tegelikult oma ulmelises hulluses end ümbritsevat tegelikkust, isegi lähimaid kaaslasi. Ta tõesti moonutab tegelikkuse ulmehulluslikuks. Uinuv mõistus sünnitab koletisi, võib-olla isegi freudistlikke koletisi. Ehkki ma ei ole kindel, kas Freud analüüsis ka õudusunenägusid. Gulgi barbie'd on ühtaegu barbie'd ja anatoomiliselt võigas vale. Deformatsioon annab oma nihkes neile unenäolise tegelikkuse. Tundub, et Gulk on suutnud tulla läbi Viiralti Põrgu, aga elus ta on, karsklaseks pole veel hakanud, ja kui ta kingikski oma pilte kirikuõpetajatele, rändaksid need sauna eesruumi.

Ilmar Kruusamäe – Kursi koolkonna käilakuju on lähiminevikus tegelenud teda ümbritseva maailma ja sõpruskonna dokumenteerimisega. Esimese suuremõdulise portree Albert Gulgist („Vend Albert“) tegi ta 1999. aastal, viimase 2013. aastal Reiu Tüürist. Kursilaste portreeterimise kõrval kujutab ta suures formaadis teisigi tuttavaid. Aga Kruusamäe on juba nii pika loomingulise tee läbinud, et seda võiks versta-postideks jagada. Mina leiaksin tal ligi kümme eri suundumuslikku perioodi, aga see pole tõenäoliselt kõige tähtsam. Kõige tähtsam on, et Kruusamäe on suutnud seda kunstikantsi, mida Kursi koolkonnaks nimetatakse, ohjata ning piitsutada sörgilt galoppi kihutama. Üks asi on olla kunstnik koolkonnas, hoopis suurem asi on olla koolkonda koos hoidev kunstnik. Vähesed suudavad kahe nõnda erineva rolli taaka kanda. Ilmar suudab.

Priit Pangsepp – koolkonna üks staažikamaid liikmeid. Kogu tema kulgemist ilmestab koloriidimäng. Teda piinavad sugudevahelised probleemid ning painavad suhete kolmnurgad. Armastuse okkad. Minu jaoks on tema voolavas joones midagi hermafrodiitset, aga ka alasti keha mitmemõttelisust. Ta elab omas maailmas ja tundub, et mingil määral mõjustab teda arvutiasjandus, samuti Viljandisse hillitsetud elu. Temas elutseb edasiviiv tehniline paremuspüüdlus, mida tasakaalustab temaatiline stabiilsus. Pangsepa taiesed on nagu sitarimuusika – teatud kitsas vahemikus toimub äärmuseni viidud intensiivsusega peen muutuste tants.

Marko Mäetamm – Eesti Kunstiakadeemia õppejõu viimase aja tulmeks on suured kolmemeetrilised koomiksilaadsed taiesed. Temas on varjul lõikav satiirik. Maailmakodanikuna kasutab ta tekstis inglise keelt. Ta on äraspidine krutskivend, samas vägagi tõsine. Viimase aja loomes domineerib perevägivald, mänguasjade õuduses silmustunud hakklihamasin. Tema koomiks hakkab kasvama filmiks või teisisõnu, tema taieades on multifilmlikku joonistatust. Nüüdset Mäetamme vaadates võib kergesti unustada, et Kursi koolkonda astumise algusaastatel tegeles kunstnik isegi natüürmordiga.

Reiu Tüür – temagi loomingus võiks näha nii sinist perioodi kui ka nüüdset punast perioodi. Võiks muidugi periodiseerida ka teisiti, sest vahepeal huvitasid teda ajaloolised teemad. Ta õppis Itaalias vaatama ja tunnetama mosaiiki. Võttes aluseks vanad gravüürid, leiutas ta oma käekirja – tänapäevasema, jõulisema, lihtsustatuma, kaasaegse graafika võtmes. Tema taieheid kannab tugev joon, kontrastsus. Viimasel ajal on ta temaatiline haare laienenud islamist innuutideni – see rõõmustab. Üha enam süveneb ta maailmakultuursesse alusmaterjali. Tal on omad tehnilised nipid, koloriiti vahetab ta harva, kuid kui, siis otsustavalt.

Külli Suitso – näitusetunnetus on Kursi koolkonnaga kaasa käies arenend. Alustanud abstraksionistina, on ta katsetanud nii kontseptualismi kui ka hüperrealismiga. Nüüdseks on ta jõudnud püsiväärtuseks muutunud abstraktselt reaalseste kastide perioodi. Need kastid on natüürmordilikud. Tal on olemas põlevad kastid, üle kleebitud kastid, ekraaniga kastid. Need tööd on nagu natüürmort kaubahallis – kahekordselt surnud maailm, mille kastikülgsel ekraanil püütakse meeleheitlikult edastada surmale määratud elu. Samas on tema TVpilt mõneti surma surmamine. Tehniliselt on ta täiustunud, värvid üha erksamad, värvitunnetus värskem. Tema kastide üksinduses peitub mingi müstiline lõhkumistahe ja vastuseis aiva legostuvale maailmale.

Imat Suumann – tedagi võiks periodiseerida, sest ta temaatilised tsükliid on üpris erinevad. Igaie näitusele on ta toonud isesugused, ent lõplikuks tervikuks komponeeritud tsükliid. Sellased olid Ööpildid, Tartu majad, heinasaod ja teed, samuti Peipsiäärsed ning Ahja maastikud. Imat on oma katkematus moondumises viimasel ajal üha enam süvenend Tartusse kui ajalooa linna. Tean, et talle jättis avastusliku mulje Margus Laidre raamat „Dorpat 1558-1708. Linn väe ja vaenu vahel“. Imat loeb raamatuid teisiti kui mina. Mina hekseldan neid nagu silopurustaja, ent Imatile andis see üks raamat, millega ta tegeles rohkem kui aasta, enam kui minu poolt sama aja jooksul läbi loetud sada. Nii ta siis ongi praegu palimpsests linnaperioodis, mille tausta loob Liivimaa sõja aegne Tartu arhitektuurilis-vaimne tegelikkus sümbioosis tänapäevase linnaga. Linn kadunud ajas ning kaasajas moodustab tema viimastes töödes mingi irreaalse, hukule määratud, samas varemeist tõusva hääbuva terviku.

Priit Pajos – tema töödest õõvastub minu jaoks mingit kummalist irvlikku fantasy't. Piibellike sugemetega narratiivse muinasjutuilma kaudu räägib ta tegelikult paljuski oma elu- ja suguvõsaloost. Mulle on alati meeldinud tema koloriit, mis viimasel ajal kisub heledamuse poole. Tema illustratiivsed maailmad on mõneti jutustavad – tõsimeelsete kunstikriitikute kiuste, kellele kunstnik jutlustaja-jutustaja, olgugi või irvikuna, tavaliselt ei meeldi. Nood eelistavad ju rääkida rohkem koloriidist kui narratiivist. Literatuursus olevatki päris pärispatt. Aga mulle meeldib Pajose maalitud tekstide tõlgendamise, sest ta loob vähemalt tõlgendamisvõimaluste mitmekesisuse. Kursi koolkond tundub oma veerandsajas olevat juba nii kompaktne, et võib ja peabki hargnema. Tüvi on küllalt tugev, et võra võiks tiheneda. Aga see nähtamatu, mis neid Ilmar Kruusamäe sõnul ühendas ja jääbki ühendama, on äraspidine huumor, groteskitaju ning ettearvamatu riikalikkus.

Hannes Varblane